

Ушбу сонда:

Шовосил ЗИЁДОВ. Самарқанд ва Бухоро – илм-маърифат ва ҳикматнинг қибласидир.....	3
Зоҳиддон ИСЛОМОВ. “Пайғамбарлар меросхўри”га менгзаган олим.....	5
Отабек МУҲАММАДИЕВ. Самарқанд ва Мовароуннаҳрнинг Алоуддин Усмандийдан олдинги мавқеи.....	6

АЖДОДЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИ

Шуқурилло УМАРОВ. Ҳадис илмининг тадвин ва тасниф даври.....	9
Рўзигул БОЗОРОВА. Ислоом – меҳр чашимаси.....	11
Комилжон РАҲИМОВ. Мустамлий Бухорий ва мотуридия таълимоти.....	13
Нигора АБДУЛЛАЖАНОВА. Абу Райҳон Беруний – маърифатпарвар аллома.....	15
Мансур БЎРИЕВ. Абу Райҳон Беруний ва Абу Али ибн Сино илмий билиш таълимоти.....	17
Anorgul GULOVA. Alisher Navoiyning tasavvufiy asarlari.....	19
Мадина ЖЎРАЕВА. Ҳанафий мазҳабидаги илк табақот асарлари: қиёсий таҳлил.....	21
Азизбек ИСАМУТДИНОВ. Шайх Мустафо Ғалайийнийнинг “Иштиғол” ва “Мафъул мутлақ” ҳақидаги қарашлари.....	24
Лола КАРИМОВА. Бир умрлик сабоқ.....	26
Мавжуда ГУЛАМОВА. Мушқу анбар ҳидли валоят ғунчаси – Зиёуддин Аҳмад Кумушхонавий.....	28
Аҳмадхон РАШИДОВ. Қироат илми ва қорилар пешвоси Имом Шотибий.....	30
Нигора САҒАРОВА, Нигина ШАМСУТДИНОВА. Хожагон (етти пир) тасаввуфий таълимотининг илмий-маърифий мероси.....	32
Лазизбек ҲАЙТОВ. Ҳаким Термизий меросида инсон маънавияти масалалари.....	36
Малика НОРОВА. Сайфиддин Боҳарзийнинг сўфийлик таълимотида оид қарашлари.....	39
Абдуманноб ИСМАТУЛЛАЕВ. Куръон фазилатларига оид асарлар ва Имом Бухорийнинг бу борадаги китоби хусусида.....	41

ВАТАНИМИЗ ТАРИХИ

Меҳроҷиддин АМОНОВ. XVIII-XIX асрларда Марказий Осиёда нақибандия-муҷаддий таълимоти ва тарихига оид манбалар ҳамда уларнинг таснифи.....	43
Отабек НОРМАТОВ. Қишлоқ хўжалик ва савдо-сотиқ муносабатлари тарихидан (Фарғона водийси мисолида).....	46
Бахтиёр РИЗАЕВ. Ўзбекистонда 1950-1955 йилларда аҳолини кўчириш сиёсати: натижа ва муаммолар (Бухоро вилоят архив материаллари асосида).....	48
Alisher TOYIROV. Buyuk allomalarga Vatan bo'lgan yurt.....	51
Бахтигул МАМАДАМИНОВА. XX асрнинг бошларида Хива хонлигидаги ижтимоий-сиёсий воқеалар.....	52
Ойбек ЯРМАТОВ. XIX-XX аср бошларида Туркистонда яшаган ҳинд фуқароларининг савдо фаолияти тарихидан.....	54
Ҳабибуллоҳ САДИБАҚОСЕВ. 2019 йилги парламент ва маҳаллий Кенгашларга сайловлар: ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари, ўзгаришлар ва натижалар.....	56
Нодиржон АБДУЛАҲАТОВ. Марғилон ёрлиқлари ва вақфлари муҳим манба сифатида.....	58

ИСЛОМ ВА ҲОЗИРГИ ЗАМОН

Қымбат КАРАТЪШКАНОВА. Концепция «Единство бытия» и ее теологическое обоснование.....	61
Фазилат ҚЎЙСИНОВА. Ислоом Ҳамкорлик Ташиқилоти муслмон давлатлари консолидацияси омили.....	63
Фаррух УСМОНОВ. Имом Бухорий ва Френсис Бэкон билимлар классификациясининг рационал талқини.....	66

МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРГА ҚАРШИ КУРАШ

Мансур МУСАЕВ. Миссионерликнинг глобаллашув омиллари.....	68
Светлана СУЛТОНОВА. Халқаро терроризмнинг асосий хусусиятлари ва ижтимоий хавфи.....	71
Asrorjon SATTOROV. Markaziy Osiyo mintaqasi xavfsizligiga tahdid soluvchi muammolar va unga qarshi kurashishda hamkorlik jarayonlari.....	73
Насиба ЮНУСОВА, Нилуфар САЛИМСАКОВА. Глобаллашув шароитида оммавий маданиятнинг салбий таъсири.....	75

Санжар ҲАМРОЕВ. Глобаллашувнинг миллий давлат суверенитетига таҳдидлари ва уларни бартараф этиши омиллари.....	77
Нуриймон АБУЛҲАСАН. Ҳозирги даврда диний мазмундаги виртуал таҳдидларнинг ижтимоий-сиёсий жараёнларга таъсири.....	80
Ўктам СУЛТОНОВ. Ўрта Осиё аёллар вақфларининг айрим хусусиятлари.....	82
Темур ИБАЙДУЛЛАЕВ. Миллий либос – миллий маданият тараққиётининг муҳим феномени сифатида	

ИЖТИМОЙ ИНСТИТУТ

Ҳабибуллоҳон АЗИМОВ. Сурия инқирози даврида Туркия – Россия муносабатлари.....	86
Лобар ГАДОЕВА. Ўзбек халқининг соғлом турмуш тарзи учун этнотиббий маданиятнинг хусусиятлари...88	
Наримон ДЕХКАНОВ. Демократик ва барқарор жамият тўғрисидаги сиёсий қарашлар.....	91
Ойдин МЎМИНОВА. Мақол ва маталлардаги гендерлик стереотипларнинг когнитив хусусиятлари.....	92
Элёр АЛИМКУЛОВ. Буддавийлик динидаги рамзларнинг тарихи ва талқини.....	95
Маҳмудали ДЕҲҚОНОВ. Исломда оила ва никоҳ муносабатларининг ривожланиши.....	97
Абрар ТУРАЕВ. АҚШ неоконсерваторлари қарашларида гегемонлик мафкурасининг асосланиши.....	98
Отамурод ДЖУРАЕВ. Оила – жамиятнинг асосини ташкил этувчи муқаддас даргоҳ.....	101
Дилфуза КАРИМОВА. Баркамол авлод шахсини тарбиялаш – замон талаби.....	103
Фатҳулла ХИКМАТОВ. Давлат бошқарувида мувафақиятли стратегияни ишлаб чиқиши ва уни амалга ошириши муаммолари.....	105
Шаҳло ИБРАГИМОВА. Глобаллашув шароитида давлатнинг ташқи сиёсий қарорларни ишлаб чиқариши ва қабул қилиши муаммоси.....	107
Бекмирза ЮЛДОШЕВ. Замонавий раҳбар кундалик фаолияти нюанслари.....	111
Даврон КАМИЛОВ. Буддавийлик динидаги секуляр тенденциялар ва уларнинг ижтимоий-маданий жараёнлардаги инъикоси.....	112
Ахмаджон ХУДАЁРОВ. Ўзбекистонда солиқ тизимининг ташкил этилиши ва унинг такомиллашув босқичлари...115	
Вехруз TURDIYEV. O'zbekiston demokratik jamiyat taraqqiyoti rivojida ma'naviy yangilanishlar strategiyasining roli...118	
Aslam USMONOV. O'zbek tili bog'lovchilarning pragmatik xususiyatlari.....	121

ФАЛСАФИЙ МУШОҲАДАЛАР

Фируз МУЗАФФАРОВ, Нафиса ҚЎШШАЕВА. Муҳаммад Ғазолийнинг тасаввуф фалсафаси.....	123
Соҳида ЯХЯЕВА. Жамиятда эстетик маданиятнинг соғлом авлод тарбияси билан боғлиқ фалсафий омиллари..125	
Бахриддин САЛИМОВ. Фалсафий категорияларнинг шахс ижтимоий ҳаётига мазмун баҳи этинининг фалсафий таҳлили (Георг Гегель ва Сёрен Кьеркегор қарашлари мисолида).....	128
Фаррух ЮЛДАШЕВ. Ёшларинтеллектуалсалоҳиятини шакллантиришининг ижтимоий-фалсафий жиҳатлари...129	

ЁШЛАР – КЕЛАЖАГИМИЗ

Ойдин НАСРИДДИНОВА. Талаба ёшлар ҳуқуқий маданиятини шакллантиришида ҳуқуқий тарбиянинг ўрни....	132
Анвар УМАРОВ. Ёшларнинг жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги фаоллигини ошириши давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири.....	135
Dilshoda RANIMOVA, Sadoqat TURATOSHEVA. Axborotlashgan jamiyatda internetning yoshlar tafakkuri va turmush tarzida tutgan urni.....	137
Хуррият ХУДОЙБЕРДИЕВА. Ёшларда санъатга эстетик муносабатни шакллантиришида миллатлараро муносабатларнинг ўрни.....	139
Дилёр ХУДОЙҚУЛОВ. Ёшларда мутолаа маданиятини шакллантиришининг фалсафий масалалари.....	141

ИЛМ-ФАН ЮТУҚЛАРИ

Насиба ЖУМАНИЁЗОВА. Хорижий давлатлар таълим тизими тараққиёти (Сингапур мисолида).....	144
Фарида ЭШНАЗАРОВА. Таълимда инновацион технологиялардан фойдаланишида фалсафий тафаккурнинг роли...146	
Шерзод СУЮНОВ. Миллий ўзликни англашнинг ижтимоий-фалсафий таҳлиliga доир.....	148

ИМОМ БУҲОРИЙ РИВОЯТ ҚИЛГАН ҲАДИСЛАР

Исроф учун жазо муқаррардир.....	150
---	-----

МУҲАММАД ҒАЗЗОЛИЙНИНГ ТАСАВВУФ ФАЛСАФАСИ

Фируз МУЗАФФАРОВ
БухДУ фалсафа доктори (PhD),
Нафиса ҚҶШШАЕВА
БухДУ ўқитувчиси

Мақолада Муҳаммад Ғаззолийнинг тасаввуф ва тасаввуфий идрок тўғрисидаги қарашлари таҳлил этилган.

Таянч сўзлар: тасаввуф, ижтимоий институт, мутакаллимлар, ботинийлар, перипатетиклар, сўфийлар, ҳақиқатга элтувчи йўл, Ихёу улумид-дин, Рене Декарт.

In the article, the views of Mukhammad Ghazzali on the tasawwuf and tasawwufi perception are analyzed.

В данной статье анализируется взгляды Мухаммада Газзали о суфизме и суфийской восприимчивости.

Мамлакатимизда буюк алломаларнинг илмий-назарий меросини ҳар томонлама чуқур ўрганиш ва тарғиб этиш, ёш авлодни ажодларимизнинг эзгу анъаналари руҳида тарбиялаш бўйича ислохотлар изчил давом эттирилмоқда. Жаҳон илм-фанига муносиб ҳисса қўшган буюк алломаларимизнинг маънавий меросини ўрганишга катта эътибор берилди. Ғаззолий (1058-1111) ҳам ўрта аср Шарқнинг йирик алломалардан бири ҳисобланади. У қолдирган бой маънавий мерос жаҳон илм-фани ривожига ўзига хос ўринга эга. Зеро, у ҳаёт ҳақиқати ва иймон неъматини теранроқ англаб, ҳис этган ва бутун инсониятга ислом таълимини бериб, шубҳа булутларини тарқатиб юборган ҳамда қалби иймонга лиммо-лим мутафаккир ва маърифатпарвар бир сиймо ҳисобланади. У уқтирган илмлар соясида бутун Шарқ халқлари тартибли яшашни ўрганди.

Ғаззолий шахсияти ва асарларини ўрганиш тасаввуф тарихини ўрганишда алоҳида аҳамият касб этади. Сўнгги йилларда унинг бир неча асарлари таржима қилиниб, алоҳида китоб ва рисолалар ҳолида чоп этилмоқда.

Тасаввуф муҳим ижтимоий институт ва оламни тушунишнинг алоҳида ботиний концепцияси сифатида ўзининг диний-фалсафий ва ахлоқий мазмунига кўра Ғаззолий дунёқарашини шаклланиши ва ривожланишида катта роль ўйнади. Унинг тасаввуф муаммоларига нисбатан чуқур ва ноодатий ёндашуви, уни ғоятда муҳим хулосага олиб келди: “Мен учун шуниси аниқ бўлдики, Аллоҳ йўлидан кетаётганлар, айнан сўфийлардир, уларнинг ҳаёт тарзи – энг яхши ҳаёт тарзи, уларнинг йўли – энг тўғри йўл ва уларнинг урф-одатлари – энг пок урф-одатдир” [5: 246]. Бу ҳал қилувчи хулосага келишидан олдин, у фалсафий ва диний таълимотларни чуқур ўрганди, уларнинг намоёндаларини тўрт гуруҳга ажратди (мутакаллимлар, ботинийлар, перипатетиклар ва сўфийлар) ва охир-оқибат, ҳақиқатга элтувчи йўл бу тасаввуф деган хулосага келди.

Ғаззолий исломдаги ғояларнинг шаклланиши, ривожланиши ва турғунлашуви жараёнлари ва тасаввуфнинг умумий қонуниятлари тўғрисидаги қарашларни кузатиб, тасаввуф илоҳий борлиқнинг мавжудлигини тасдиқловчи восита бўлиб хизмат қилиши мумкин, деган хулосага келди. У мистицизм^{*}ни зарарсизлантириб, диннинг мистик ғояларини ислом талабларига мослаштириш имконияти борлигини тушуниб етди.

Ғарб исломшунос, шарқшуноси Дж. С. Трименгэм тадқиқотларидаги хулосасига кўра “ҳижрий V аср охирига келиб мусулмон илоҳиётчиларининг аста-секинлик билан тасаввуфни тан олишларидан дарак беради, бу бурилиш, Сулабий ва унинг шогирди Қушайрий даврида бошланган бўлиб, Ғаззолий томонидан ниҳоясига етказилди” [8: 21].

Ғаззолий ўзининг тасаввуфий қарашлари ҳақида дастлаб шох асари “Ихёу улумид-дин”да ёзишни бошлайди.

Инглиз шарқшунос олими Арберри “Ихёу улумид-дин”ни Ибн Арабийнинг “Ал-Футухат ал-маккйя” асари билан бир қаторда асосий сўнги тасаввуфий манбалар деб ҳисоблайди [2: 63].

“Ихёу улумид-дин”да Ғаззолий фақат суннийлик ғояларини тирилтирувчиси сифатида ва тасаввуфни бирлаштирувчи сифатида эмас, балки мусулмон жамиятининг руҳиятига мос келувчи ва тасаввуф қадриятлари билан боғлиқ бўлган, инсон ҳаётининг кўп қирраллиги орқали динга янги ёндашув ва янги тузилмалар ёрдамида суннийлик ғояларини жонлантиришга ҳаракат қилувчи сифатида ўзини намоён этади [1: 85].

Тадқиқотчилар ўртасида Ғаззолий ва унинг тасаввуф тарихидаги ўрни ва роли ҳақида яқин хулоса мавжуд эмас. Буни Тожиқ файласуф олими А.Шамоловнинг тадқиқотларида ҳам кўриш мумкин. Масалан Жалодиддин Афлакий Румийга таяниб шундай ёзади: “Имом Муҳаммад Ғаззолий билиш денгизини фаришталар дунёсидан тозалади. У, у ерда байроқлар ўрнатиб коинот устозига айланди ва бандалар орасида донишманд бўлди, агар унга Аҳмад каби мистик севгининг атоми бўлганда эди, бу янада кўпроқ қадрланар эди ва у мусулмонча яқинлик сирини Аҳмад англаб етганчалик, англаб етарди, чунки коинотда ҳеч нарса етакчи маънавий мураббий, устоз муҳаббати билан тенглаша ололмади” [9: 214]. Абул Ато Бақри, Ғаззолийнинг “Шубҳалардан халос этувчи” асарига, хусусан унинг “ёлғизлик пайтида ва ундан кейин доимо фарзандларини соғинганлиги” ҳақидаги фикрларига таяниб, унинг тасаввуфга мойиллигини рад этади. Абул Ато Бақрининг фикрига кўра, унинг ёлғизлиги ҳақиқий мистик характер касб этмаган. Шунинг учун ишонч билан айтиш мумкинки, унинг ёлғизлиги ва зохидлиги расмий бўлган холос.

Ж. Мақсидий ўзининг “Сунний тикланиш” мақоласида Ғаззолийнинг тасаввуф ва исломни “келиштирувчи” сифатидаги ролига қарши чиқади. [6: 174-188] Мақдисийнинг фикрига кўра, тасаввуф Ғаззолийгача ҳадисларни ўрганиш билан қўшилиб кетган бўлиб, анъанавий фан ҳисобланар ва фикр билан боғланган эди. Уламо ва фақиҳларнинг кўпчилиги сўфийлар бўлиб, улар эътиқод қиладиган ғоялар эса сўфийлик ғоялари эди.

Ҳақиқатдан ҳам, суннийликнинг уйғониши, Ғаззолийдан анча олдин бошланган эди. Инглиз шарқшунос олими У.М. Уоттнинг фикрига кўра, “Ғаззолийдан икки юз йил олдин, тахминан 850 йилда мусулмонларнинг ғоявий экспансияси тугади. Халқ индивидуал идеалга, инсонни мукаммаллаштиришнинг ички муаммоларига интила бошлади” [10: 180].

Г. Фон Грюнебаум, Ибн Хайсаннинг (1039 й вафот этган) ғояларини таҳлил қилиб, Ғаззолийни Муҳосибийнинг буюк издоши деб номлайди. “Шубҳасиз Ғаззолий, унинг

^{*} Сирли маросимлар. Одамларнинг ғайритабиий кучлар ва ҳодисалар билан руҳий алоқада бўлиш, турли хил воситалар орқали борлиқнинг яширин сир-асоридан воқиф бўлиш.

шоғирди ва ягона издоши бўлган ҳамда традиционализм* билан сўфийликни бирлашишини яқунлаган” [4: 274].

Муҳаммад Ғаззолийни биз буюк фалсафий кашфиётчи деб ҳисоблашимиз мумкин. Бу ҳақда алломанинг таълим бериш вақтидаги ва 1095 йилдан кейин ёзган асарлари гувоҳлик беради. Масаланинг асосий жиҳати шундаки мантиқий-рационал билиш, шунингдек интуиция ва метафизика билан боғлиқ. У ўзининг фалсафий фикр-мулоҳазалар тизимини сўфийлик ва ислом ақидаларига мутаносиб тарзда яратишга интилди. У суннийлик ғояларини қайта тирилтирувчиси сифатида, суннийлик ғояларини тасаввуф билан бирлаштирибгина қолмасдан, балки динга янгича ёндашув орқали ислом суннати ақидаларини шархлашга интилди.

Шу нарса маълумки, халифаликда эндиликда забт этилган ўлкаларга исломни ёйиш ва бу халқлар маданиятини исломлаштириш ҳаракати тўхтади. Омма эндиликда индивидуал идеалга, инсонни комиллаштиришни ички муаммоларини ҳал қилишга интилди. Бу динни реформа қилиш ва илоҳиётда, инсонни индивидуал тирикчилиги билан боғлиқ эътиқод муаммоларини кўриб чиқувчи йўналишга эҳтиёжни вужудга келишига сабабчи бўлди.

Ислом дини янги билимлар ва ташқи таъсирлар оқимига дош бериши учун таянчга эҳтиёж сезди. Ғаззолий томонидан яратишга ҳаракат қилинган диний таълимот шаклидаги анча ривожланган ғояга зарурият туғилган эди. Тарихда бунақанги ходисалар муайян мафкура ёки дин инқирозга ёки таназзулга юз тутган вақтда содир бўлган. Аслида, биз таъкидлаб ўтганимиздек, Ғаззолий даврида суннийлик эътиқоди жамиятда аввалги ҳукмронлик ролини йўқотган эди. Суннийликнинг бундай ҳолатга келишига авваломбор жамиятдаги табақаланиш, ижтимоий қарама-қаршилиқларни ўсиши, ғоялар плюрализми, фалсафанинг тарқалиши, янги маданий қарама-қаршилиқларнинг пайдо бўлиши, жамият психологиясининг ўзгариши ва ҳоказолар сабабчи бўлди. Шу билан бирга, Ғаззолий давридаги ғоявий-маданий ҳаёт муқобил дунёвий илмлар билан тўлиб тошган эди. Биринчи навбатда бу илм фаннинг ривожини билан боғлиқ эди. Ушбу даврда диннинг ўзида ҳам бир қатор фалсафий-ғоявий таълимотлар мавжуд эди. Исмоилизм, мўътазилизм, перипатетизм ва бошқалар шулар жумласидандир. Халифалик тартиблари ва ҳукмрон диний ташкилотларга муҳолиф бўлган доиралар ўзларининг но-анъанавий диний-фалсафий тасаввурларини яратдилар. Аллома ўз қарашларида нафақат диннинг инқирозини аниқлади балки шу билан бирга уни метафизик қоидалар билан боғлади. Диндаги инқироз сабабларини кўрсатиб, тасдиқлашдан ташқари, уни янгилаб, аввалги манбаларига қайтишини кўрсатиб, асослади. Унинг тасаввуфий мулоҳазалари сўфийликни ислом билан бирлаштириш натижасида диннинг ижтимоий моҳиятини кенгайтиришни ўзига мақсад қилиб олган эди. У ўзининг бундай фаолияти натижасида тасаввуфни бир қанча хусусиятларидан маҳрум қилди.

Бундан ташқари, мутафаккир пантеизмдаги “илоҳий инсон” ғоясини қабул қилган ҳолда, унинг бошқа ақидаларини инкор қилади. Бошқа томондан у эътиқодни инсоннинг алоҳида турмуш тарзи билан боғлаб, ўз таълимотининг марказида инсонни қўяди. Инсонда Худони англаш учун илоҳий асоснинг мавжудлиги ғоясини илгари суриш билан у бошқа тасаввуф намояндалари қаторидан ўрин олади.

Жаҳон илм-фанидаги тадқиқотлар, шарқшунос ва

ғаззолийшунослар эътирофига кўра, Ғаззолий даврини тасаввуф тарихининг учинчи даври деб ҳисоблайдилар. Маълумки, тасаввуф тарихи уч босқичга бўлинади. 1. Салафий тасаввуф. 2. Сунний тасаввуф. 3. Фалсафий тасаввуф. Рус шарқшунос, академиги И.П. Петрушевский ўзининг фундаментал тадқиқотида буни қуйидагича кўрсатади:

1. Суннийлик, кейинчалик шиалик ҳам мўътадил тасаввуф билан муроасага келди. Ғаззолийнинг таъсири остида ижмоъ мўътадил тасаввуфни тўғри деб тан олди. Мўътадил тасаввуф ғоялари ислом тафаккури тузилмасига мустаҳкам ўрнашди ва исломнинг ўзи тасаввуфга кириб кетди.

2. Тасаввуф бу даврда шаҳарликлар ва феодаллар орасида кенг тарқалди. Сўфий бўлиш ёки шу номга эга бўлиш яхши фазилат деб ҳисоблана бошланди. У ёки бу шайхга сўфий ёки муридлар эндиликда фақат шаҳар ва қишлоқнинг оддий халқидан эмас, балки феодаллар, йирик савдогарлар орасидан ҳам етишиб чиқа бошлади.

3. Сўфий – дарвешларнинг уюшган гуруҳлари вужудга кела бошлади.

4. Мўътадил (монотеистик) тасаввуф билан қатъий (пантеистик) тасаввуф ўртасидаги фарқ кам кўзга ташлана бошлади. Мўътадил тасаввуф Ғаззолий томонидан шакллантирилган эди [7: 330-331].

Айнан Ғаззолий томонидан ишлаб чиқилган мўътадил тасаввуф анъанавий ислом ва тасаввуфни бир-бири билан яқинлашувига, суннийлик ғоялари уйғонишига олиб келди. Ғаззолий ислом динидаги инқироз шароитида тасаввуф ва ботиний тажрибадан кенг фойдаланди.

Шарқшунос Б.Э. Бертельснинг берган маълумотларига кўра, Ғаззолий томонидан яратилган таълимот, бутун оммага тўғри келиб, ҳар бир мусулмоннинг эҳтиёжлари, орзу ва интилишлари ҳисобга олинган бўлиб, “олий руҳониятга” қаратилмаган эди. У мусулмон тафаккурининг уйғониши – анъанавий ислом, тасаввуф ва рационализмни бирлаштириб, пухта асосланган таълимотга асос солди. Бу таълимотларни бирлаштириб, у суннийлик ғояларини уйғонишига туртки берувчи мантиқий нуқтани қўйди [3: 42-43].

Аmmo, ғаззолийшуносликда шундай фикрлар ҳам мавжудки, унга кўра мистика ҳеч қачон суннийлик ғояларини уйғонишига олиб келмаган балки унинг инқирозига хизмат қилган. Марокашлик тадқиқотчи Муҳаммад Азиз Лаҳабийнинг таъкидлашига кўра, “келиб чиқиши жиҳатидан исломий бўлмаган тасаввуф, исломни қадимий руҳини ўзгартирди ва унинг тузилмасининг барча қисмларига кириб борди. Тасаввуф туфайли ислом турли хил кўринишларни (таваккул, вақтни қайтариб бўлмаслигига ишонч ва дунёнинг нореаллиги ва ҳоказолар) қабул қилди ва шунинг оқибатида, дунёни янгилашишига ишонч, сўфийнинг дунёдан воз кечиши ис-талган бир маданият тараққиётига, Қуръондаги фарзлар ва суннани йўлига ғов бўлди” [9: 224].

Бизнинг фикримизча, Лаҳабий тасаввуфни таҳлил қилишга юзаки ёндашади. Қуръон ва сунна билан чекланиб қолган бу тадқиқотчи тасаввуфда “бегона юрт илмини” кўради.

Ж.Мақдсий исломдаги инқирознинг вужудга келганлигини тан олмай, суннийлик “ҳеч қачон ухламаган ва уни ҳеч ким уйғотмаган деган қарашни илгари суради: У муваффақиятли ривожланишда давом этди. Халифа Қодир XI асрда суннийликни “Қодирийлар эътиқодининг тимсоли” деб эълон қилди ва буни шарқий халифаликнинг давлат қонунига айлантирди” [6: 174-188]. Ҳақиқатдан ҳам

* Анъанавийлик – илоҳиётдаги йўналиш, диний ақидаларни фан тараққиёти, ижтимоий ҳаётдаги ўзгаришларга қараб қайта кўриб чиқишга бўлган уришларни рад этади.

халифа Қодир (991-1030) қонуний йўл билан исломни мустақамлашга уринади. Шу мақсадда илоҳиётчилар томонидан тайёрланган эътиқоднинг Қодирийлик йўли яратилган эди. Бошқача фикрловчилар таъқиб остига олинди, лекин шунга қарамай бу суннийликни исломнинг ягона эътиқодга айланишига олиб келмади.

Шуни таъқидлаб ўтиш лозимки, Ғаззолийнинг ижодий фаолияти бутунлай тасаввуфга бағишланмаган бўлиб, унинг асосий қарашлари исломни янгилашни кўзда тутарди. Бу инқироздан чиқиш учун Ғаззолий тасаввуфга, антик фалсафани, христиан теософиясини, зардуштийликни киритиб, уларни илоҳиёт ҳужжатлари билан бирлаштириб, мўътадил тасаввуф йўналишини яратди. Ғаззолийнинг тасаввуфий қарашлари барча кишилар томонидан тан олинган, воқеълик билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланган бўлиб, инсонлар ҳаётидаги барча жараёнларни қамраган ҳолда руҳий, интуитив, интеллектуал бевосита англаб етиш жараёнларида тасаввуф ғоялари бевосита иштирок этади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ғаззолий тасаввуфий шариат ва тариқат ўртагидаги мўътадил бир таъ-

лимот ҳисобланади. Унинг қарашлари Жунайд Бағдодий, Ҳорис Муҳосибий, Амр Маккий каби сўфийларнинг қарашларига ҳамоҳанг. Шу билан бирга, у сўфийларнинг ҳаммасини ҳам тўғри йўлда ва уларнинг айтганлари ҳаммаси ҳам ҳақиқат мезонларига жавоб беради, деб ҳисобламамас эди. Аксинча, меҳнат қилмасдан, хонақоҳларда фақат тоат-ибодат билан кун ўтказиш ва хайр-эҳсонга умид кўзини тиккан сўфийларни қаттиқ танқид қилади ва уларнинг бу қилмишларини қароқчиликка айланган гадоийлик, шармандалиқ дея баҳолайди. Сўфийлар орасида кенг ёйилган риё ва унинг оқибатини шарҳлар экан, айтадики, тасаввуф аҳли сўзини айтган билан киши сўфий бўлмайди, қалб поклиги ҳаммадан олдин туради. Ғаззолий ўзининг тасаввуфий қарашларида инсонга маънавий камолот тарбияси зарурлигини эътироф этар экан, файласуфларнинг ислом, шариатга шак келтирувчи инсон характери, руҳий фазилатларининг унинг танаси, жисмоний мижози билан белгиланган тўғрисидаги ғаразли хулоса, талқинларини мутафаккир жуда ишонарли, теран шаклда асосли танқид остига олган.

ҒОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Абу Хамид ал-Газали. Воскрешение наук о вере (Ихйа улум ад-дин) перевод с арабского и комментарий В.В.Наумкина. –М.: Наука, 1980.
2. Arberry A.J. An Introduction to the History of Sufism. –L., 1947, Introduction by Hassen Sohravardi.
3. Бертельс. Е. Э. Суфизм и суфийская литература. –Москва: Наука, 1965.
4. Г.Э. Фон. Грюнебаум. Классический ислам. Очерки истории (600-1258) / Пер.с англ. И.М.Дижур: Прдис В.В. Наумкина. –Москва: Наука, 1988.
5. Мухаммад Аль-Газали д. Избавляющий от заблуждения / Пер. с араб. А.Сагадеева // Григорян С.Н. Из истории философии Средней

Азии и Ирана VII-XII вв. –Москва: Изд-во АН СССР, 1960.

6. Макдиси Дж. Суннитское возрождение // Мусульманский мир: 950-1150 / Пер.с англ. –Москва: Наука, 1981.
7. Петрушевский И.П. Ислам в Иране в XII-XV веках. (Курс лекций). –Л.: Изд-во Ленинград. унта, 1966.
8. Трименгэм Дж. С. Суфийские ордены в исламе. –Москва: “София”, ИД “Телиос”, 2002.
9. Шамолов А.А. Философско-теологические воззрения Газали. Диссертация соискание ученой степени доктора философских наук, –Душанбе: 2003.
10. Watt W.M. Muslim Intellectual: A Study of al-Ghazali // –Edinburg, 1963.-E.1.-P.2.-E.12EH.-P.1062-1066.

ЖАМИЯТДА ЭСТЕТИК МАДАНИЯТНИНГ СОҒЛОМ АВЛОД ТАРБИЯСИ БИЛАН БОҒЛИҚ ФАЛСАФИЙ ОМИЛЛАРИ

Сожида ЯХЯЕВА
СамДУ мустақил
тадқиқотчиси

Мақолада мустақиллик даврида шаклланаётган ёшларнинг эстетик маданиятини равнақ топиб бориши, миллий қадриятларнинг ижтимоий ҳаётда замонавий руҳда намоён бўлаётганлиги акс этган.

Таянч сўзлар: соғлом авлод, маънавият, миллий қадриятлар, фалсафий тафаккур, эстетик маданият, эстетик онг, дунёқараш, тарбия, ахлоқ.

Ҳар бир жамиятнинг тараққиётида соғлом авлоднинг ҳар томонлама камол топиши учун қадимий тарихга эга бўлган маънавий дунёси, ахлоқий ўғитлари, ҳуқуқий маданияти, фалсафий мероси, сиёсий менталитети ва бой анаъаналарга узвийлашган эстетик маданияти алоҳида ўрин тутарди. Булар, ўз навбатида, ижтимоий муҳитни тарихийлиги ва ҳаққонийлигини сақлаб қолишга, жамиятда ёшларнинг фалсафий тафаккурини шакллантиришга хизмат қилади. Соғлом авлод маънавий дунёсининг ажралмас қисми бўлган эстетик маданият ҳам инсон қиёфасини безайдиган, хуснига-хусн қўшадиган руҳий куч ҳисобланади. Жамият барҳаётлигини таъминлаш учун ҳар томонлама ривожланган, юксак эстетик маданиятга эга бўлган авлодни тарбиялаб вояга етказиш бутунги куннинг долзарб масаласидир. Шу боисдан соғлом авлодни тарбиялашда «фарзандларимизга болалик пайтидан “яхши” ва “ёмон”, “мумкин” ва “мумкин эмас” деган тушунчалар ўртасидаги фарқни ўргатишимиз, ўзимиз эса уларга шахсий намуна бўлишимиз керак»[1: 83-84] дея чорлаш мустақил тараққиёт йўлимиз учун

In clause is reflected process of formation of aesthetic culture of youth during independence and display in public life of national values in spirit of modernity(present).

В статье отражена процесс формирования эстетической культуры молодежи в период независимости и проявление в общественной жизни национальных ценностей в духе современности.

долзарбдир.

Бу борада жаҳон билан ҳамнафас бўлиб, ўз олдида қўйган мақсадларини амалга ошириш йўлида илдам қадам ташлаётган Ўзбекистон ўзининг тарихи ва ўтмиш фалсафий меросига асосланиб, соғлом авлодни тарбиялаш жараёнида эстетик маданиятни замонавий фан-техника ютуқлари билан бойитиб, барча соҳалардаги ислохотларда миллий ўзлигини англаган комил инсонни камол топтиришга интилмоқда. Барча соҳаларда бўлаётган ижобий ўзгаришлар, ўз навбатида, ёшлар эстетик оламини бойишига, унда воқеликка нисбатан нафис ҳис-туйғуларни, гўзал инсоний фазилатларни, миллий ва мафкуравий қарашларни эстетик руҳда шаклланишига олиб келмоқда.

Жамиятда ёшларнинг маънавий-маърифий ва ахлоқий-руҳий қиёфаси ўзгарди. Унда дунёвий ва диний қадриятлар уйғунлиги, фалсафий тафаккурнинг янгиланганлиги намоён бўлди. Бу жараён қуйидаги фалсафий омилларнинг ривожланишига олиб келди:

- жамиятда боланинг дунёга келганидан бошлаб